

PRAKALBINTA KLĖJA

Rec.: Gudavičius E. Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 m. (1 tomas). Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999. 662 p.

Pirmą kartą į rankas paėmus Edvardo Gudavičiaus knygą, padaro įspūdį jos apimtis, formatas ir ... svoris. Nevalingai kyla mintis, jog gerokai per pusės tūkstančio puslapių turinčią knygą teks „graužti“ ne vieną savaitę. Tačiau iš tiesų tereikia pradėti skaityti ir knyga nejučia įtraukia į savo orbitą, lyg geras romanas neleidžia atsitraukti ir tiesiog akyse „tirtpe sutirpsta“. Tai lemia ne vien fenomenalus stilius, leidžiantis pasijausti taip, tarsi stebėtum istorijos mūzos Klejos teatro scenoje vykstantį grandiozinį spektaklį. Profesorius Edvardo Gudavičiaus „Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 m.“ – vientisas, daugiabriaunis ir konceptualus veikalas. Lietuvos istorija jame dėstoma bent keliomis plotmėmis, tačiau tai anaip tol nekenkia darbo vientisumui.

Pirmiausia galima išskirti įvykių ir faktų lygmenį. Tai tradiciškiausias istorijos rašymo būdas. Atrodo, jog knygoje minimi visi svarbesni Lietuvos istorijos faktai, tačiau tai netampa monotonišku ir savitiksliu jų perpasakojimu. Kiekvienas faktas čia turi savo „vietą“ ir „rangą“, yra įvertinamas kitų faktų ir autoriaus koncepcijos atžvilgiu. Negana to, nemažai žinomų faktų, originaliai interpretuojami, įgauna naują ir netikėtą prasmę bei skambesį. Kai kurie mažai žinomi ir į mūsų istorinę savimonę neįaugę faktai sukelia atradimo jausmą (pvz., 1526 m. Alberto Goštauto Lietuvos karalystės paskelbimo projektas, p. 526).

Antras lygmuo – struktūriniai Lietuvos visuomenės pjūviai: *socialinis, politinis, ūkinis, kultūrinis*. Istorines struktūras nusakančios sąvokos tampa savotišku dėstymo „stuburu“, organizuojančiu banguojančių faktų okeaną.

Sociopolitiškai ankstyvąją Lietuvos visuomenę E. Gudavičius apibūdina kaip *individualių šeimų ir individualių ūkių odalinę visuomenę*. Tačiau *odalis* (ribotas *alodas*) tampa kertine autoriaus koncepcijos sąvoka, Lietuvos istorinės raidos atspirties tašku. *Ankstyvosios ir karinės monarchijos* apibūdinimai vartojami, atsižvelgiant į europinį kontekstą – tai ankstyvasis, arba pradinis, feodalizmo laikotarpis. Vėlesnė Lietuvos santvarka apibrėžiama kaip *luominė visuomenė*.

Autorius preciziškai vartoja valstybių tarpusavio santykius bei jų niuansus nusakančius terminus, kaip antai: *satelitinė valstybė, išorinis lenas, vidinis lenas, hegemonija, siuzerenūetas, didvalstybė* ir kt. Toks tikslumas labai padeda norinčiam susivokti skaitytojui, tačiau yra retas lietuvių istoriografijoje. Taip pat atskiriami *valstybės* ir *dinastijos* interesai ir sistemingai analizuojami jų tarpusavio santykiai.

Ekonominėje srityje kalbama apie *riterių–bajorų žemėvaldą*, besiremiančią *individualiais valstiečių* (veldamų) *ūkiais, feodalinį dvaro ūkį*, kurio pagrindą sudaro lažu apdirbami palivarkai, *europietiškąją* (sic!) *baudžiavą* ir kt. Paminėtini smulkesni dariniai (politiniai administraciniai bei so-

ciekonominiai vienetai/ institutai, pareigybių ar numizmatinė sistemos ir pan.) – savotiškas *mikrolygmuo*. Jo raida detaliai ir nuosekliai atskleidžiama įvairiuose knygos skyriuose.

Kultūros plotmėje E. Gudavičius taiko išplėtotą etninės raidos teoriją, vartodamas tokias etninę evoliuciją nusakančias sąvokas kaip gentinis etnosas/ tauta/ bajoriškoji politinė tauta. Etninė savimonė skirstoma į šiuos tipus ar potipus: (genties požymių lygio) etninė samprata ar gentinė orientacija/ valstybinė orientacija/ tautinė savimonė/ bajoriškoji tautinė savimonė. Autorius kvestionuoja kalbos, kaip lemiamo tautos ir tautinės savimonės veiksnio (visais istoriniais laikotarpiais), mitologizuotą sampratą, kuri yra tokia gajai mūsų istorinėje savimonėje. E. Gudavičius aiškiai formuluoja senosios Lietuvos valstybės tautinį pobūdį: „Didžioji Lietuvos kunigaikštija buvo pagonių tautos ir pagonių valdovų valdoma valstybė, o bizantiškoji rusų kultūra – tik jos vasalinių sričių civilizacijos fenomenas.“ (p. 187). Aptardamas XVI a. situaciją, autorius teigia: „Politinė ir religinė lietuvių hegemonija natūraliai kėlė socialinio gudų elito nepasitenkinimą. Tačiau didžiąjai šios tautos daliai, gyvenant Lietuvos valstybėje, šis nepasitenkinimas krypo hegemonijos siekimo ar bent išlyginimo pačioje šioje valstybėje linkme, taigi nebuvo radikalai prieš ją nukreiptas. /.../ abiejų tautų varžybos įgavo ne kōlizijos, o konkurencijos pavidalą.“ (p. 439).

Tradiciniam istorijos objektui lyg ir nepriklausančių arba iš dalies priklausančių sričių medžiagos panaudojimas sukuria įvairų kultūros raidos vaizdą. Naudojama lietuvių kalbos istorija (*interdialekto* susidarymo procesas, abstrahavimo lūžis), teisės istorija, politinės kultūros ir muzikos istorijos faktai, mitologija, tautosaka (pvz., *žvėrių epo* samprata ir „*Eglė žalčių karalienė*“ kaip būdingas pavyzdys, p. 183). Šioje

sirtyje pastebimi netgi mentaliteto tyrimų bandymai: autorius mėgina rekonstruoti lietuvių laiko suvokimą, savaitės, valandos sampratos atsiradimą ir pan. Štai kaip E. Gudavičius apibūdina bajoriškosios lietuvių tautos etninę savijautą ir stereotipus: „Nepaisant natūralaus varžybų polinkio, atsirandančio valdovų personalinės unijos jungiamose tautose, toliau pažengusi Lenkija vis dėlto darėsi mokymosi, sekimo ir mėgdžiojimo modeliu. /.../ Tačiau visa tai kartu ir skatino prilygti lenkams bei neleisti jiems pui kuotis savo pranašumu. Šis pranašumas buvo jaučiamas ir santykiuojant su vokiečiais. Tą jausmą aitrino iš anksčiau kruvinuose karuose paveldėtas priešiškumas. Gudus lietuvių diduomenė laikė valdoma tauta. Visi šie santykių su kaimynais atspalviai kėlė savo vertės supratimą ir norą būti bei išlikti lietuviais.“ (p. 463).

„Viršutinis“, trečiasis, lygmuo – tai Lietuvos istorijos įvedimas į Europos ir pasaulinį (civilizacinį) kontekstą. Anot profesoriaus mokinio A. Bumblausko, E. Gudavičius pirmą kartą Lietuvos istoriografijoje pateikia nuoseklų Lietuvos istorijos pasaulio istorijoje modelį, jei neskaiciuosime S. Šalkauskio tarpukario svarstymų, iš esmės palikusių Lietuvą neaiškioje padėtyje, įstrigusią tarp Rytų ir Vakarų, bei Z. Ivinskio atsargių ir pavienių straipsnių, skirtų Lietuvos vietai Europoje.

E. Gudavičiaus svarstymų horizontas platus – į Lietuvos lokalizacijos tarp didžiųjų civilizacijų svarstymą įtraukiami pasaulinės istoriografijos autoritetai A. J. Toynbee, J. Le Goff argumentai. Kaip teigia A. Švedas, nors E. Gudavičiaus „Lietuvos istorija“ iš pirmo žvilgsnio tiriamų siužetų kiekybe atsilieka nuo paradigminiam H. Lowmianskio veikale „Studija apie lietuvių visuomenės ir valstybės atsiradimą“ sukurto XIII–XIV a. Lietuvos visuomenės vaizdo, bet E. Gudavičius nukelia svarstymus į kitą plotmę – „Lietuvos is-

torijoje“ atsiranda visai naujas lygmuo – būtent civilizacinė problematika¹. Sintetinis knygos pobūdis – rašoma visa Lietuvos istorija – neleido autoriui visiškai išskleisti savo civilizacinės pasaulio istorijos sampratos², tačiau galima aiškiai pajusti, kad visos knygos kryptį nurodančios gairės yra Lietuvos vietos tarp Rytų bizantiškosios ir Vakarų lotyniškosios civilizacijų atskleidimas, jos europėjimo proceso nusakymas.

Lyginimas su klasikiniu Vakarų Europos raidos modeliu padeda autoriui formuluoti vaisingas išvagas. Kaip antai aiškinama, kodėl Lietuvoje nebuvo feodalinio susiskaldymo etapo (žr., p. 396) ar susipynė klasikinių riterių korporacijos ir bajorų luomo raida (žr., p. 348, 531). Paralėlės su artimiausiomis Lietuvai Vidurio Europos šalimis „raudona gija eina“ per visą knygą.

Plataus konteksto valdymas ir komparatyvinis metodas leidžia autoriui formuluoti civilizacinio Lietuvos šuolio sampratą. Šis šuolis – tai unikaliai greitas (100–150 m. po krikšto) Lietuvos pritaipimas prie Vakarų Europos civilizacijos. Jį E. Gudavičius įvertina kaip Lietuvos istorijos fenomeną³. „Lietuva išsikovojo Eu-

ropos vakarų civilizacijos subjekto padėtį, tapo Europos civilizacijos monada“ (p. 471) – taip autorius reziumuoja pirmų trijų Lietuvos istorijos šimtmečių svarbiausią laimėjimą.

„Lietuvos istorija“ susistemina E. Gudavičiaus Lietuvos istorijos sampratą, išmėtytą atskiruose straipsniuose, į vieną veikalą. Šią knygą galėtume įvardyti pavyzdiniu naujo požiūrio, gal net naujos Lietuvos istoriografijos paradigmos, veikalu.

„Lietuvos istorijoje“ pagrindiniai knygos skyriai išskirti pagal socialinių struktūrų istorijos logiką. Jų pavadinimai skamba taip: „Lietuvos priešistorė“, „Ankstyvoji Lietuvos monarchija“, „Luominės visuomenės susidarymas ir įsitvirtinimas“, „Reformacijos karta“. Pastarasis skyrius iš pirmo žvilgsnio lyg ir iškrenta iš bendros sekos, yra išskirtas lyg ne pagal tuos pačius kriterijus. Atidžiau įsiskaičius aiškėja, kad jame kalbama apie pirmąją jau sueuropėjusios, atlikusios civilizacinį šuolį Lietuvos kartą. Tokią interpretaciją patvirtintų paprasta aritmetika: prie 1387 m. (Lietuvos krikštas) pridėjus šimtą-pusantro šimto metų (autorius nurodoma Lietuvos civilizacinio šuolio trukmė) gausime trečiojo ir ketvirtojo knygos skyrių chronologinę ribą. Pirmasis knygos skyrius „Lietuvos priešistorė“ atspindi būdingą E. Gudavičiui platų žvilgsnį. Šiame skyriuje bandoma aprėpti ikivalstybinį baltų raidos laikotarpį kaimyninių civilizacijų poveikio kontekste. Būdingi poskyrių pavadinimai: „Civilizacijų priartėjimas prie baltų“, „Baltų patekimas į civilizacijų akiračius“. Be to, galima pridurti, kad knygai lyg ir trūktų įvado, kuriame autorius nusakytų savo santykį su anksčiau esančiomis Lietuvos istorijos sintezėmis.

E. Gudavičius įveda daugybę karybos istorijos faktų. Nors karybos istorijos ir negalima pavadinti visiškai lietuviškosios istoriografijos *terra incognita*, manytume, jog karyba visgi yra li-

¹ Švedas A., Lietuvos socialinės istorijos paradigmiai veikalai (ankstyvosios LDK problematika), magistrinis darbas, V., 2000. P. 70–72. A. Švedas daro išlygą, kad H. Lowmianskio „Studijos...“ lyginimas su E. Gudavičiaus „Lietuvos istorija“ nėra visiškai korektiškas dėl skirtingos veikalų stilistikos: „Studija...“, skirta konkrečiai, nors ir plačiai, problemai, lyginama su sintetinio pobūdžio „Lietuvos istorija“ (ten pat, p. 72, 76). Vis dėlto toks lyginimas atskleidžia esminį E. Gudavičiaus veikalo novatoriškumą.

² Dviejų (pagrindinio ir šalutinio) „pasaulio istorijos kelių“ terminų E. Gudavičius „Lietuvos istorijoje“ nevartoja. Esminę šių kelių priešpriešą galime atsekti Viduramžių Europos geopolitinio arealo (p. 33–34, 37) ir Maskvos despotinės visuomenės (p. 330) charakteristikose.

³ Gaila, kad nepamirėtas lieka kituose profesoriaus darbuose suformuluotas „pastumtos kortų kaladės“ dėsnis, išreiškiantis bendrus pritaipimo prie civilizacijos dėsningumus. (Gudavičius E., „Pastumtos kortų kaladės“ dėsnis // Lietuvos istorijos studijos. Nr. 4.)

kusi jos parašėse. Autorius ne tik sureiškina šią nepaprastai įdomią istorijos sritį, bet ir peržengia vien Lietuvos istorijos horizontą (pvz., Vorsklos mūšio baigtis prilyginama klasikiniam Kraso sutriuškinimo scenarijui, p. 201). Karybos istorija integraliai siejama su visuomenės istorija, t.y. karybos faktais ne tik aiškinama politinė istorija, bet kartu parodoma, kaip visuomenės lygis lemia karybą. Apie 1534–1537 m. Lietuvos karą su Maskva autorius rašo: „Lietuvos puolimas virto nesėkmingu gynybiniu karu. Kaip ir anksčiau atvirame lauke pranašesnė Lietuvos riterių kariuomenė, kurios interesus saugojo luominės nuostatos, kovojo tik jai patogiu vasaros laiku. Rusų karių niekas neklausė, kada jiems buvo paranku kariauti, todėl žiema šiai valstybei buvo pats geriausias karo veiksmų metas.“ (p. 541).

Vertas dėmesio dar vienas E. Gudavičiaus svarstymo būdas. Apmąstomos neišsiplėtojusios, bet realiai egzistavusios tendencijos. Tai – *kas būtų, jeigu būtų* tipo svarstymas gerąja prasme. Štai kad ir toks teksto gabalėlis: „Lietuvių gentys buvo pradėjusios vaidinti tokių pat vienių jantį vaidmenį, kokį suvaidino frankai tarp germanų ar polianai tarp rytų slavų genčių. Turtiną prekybinė Dauguvos arterija masino lietuvių kunigaikščius, ir ko gero čia būtų persislinkęs baltų gentis sujungusios valstybės centras, kaip tai atsitiko Lenkijoje (iš Gniezno ir Poznanės į prekybinių kelių sankryžoje stovėjusią Krokuvą).“ (p. 40–41) Tokie pasažai praplečia istorijos apmąstymo lauką ir leidžia išvelgti tai, kas lieka pagrindinio istorijos vyksmo šešėlyje.

Krenta į akis neįprasta kai kurių asmenvardžių vartoseną. Išties tokie vardai kaip Bazilijus (vietoje sovietinio Vasilijaus ar tarpukario Vosyliaus), Zofija (vietoje Sofijos), Zigmantas (vietoje Žygimanto), Demetrijus (vietoje Dmitrijaus ar Dimitro) disonuoja su mums istoriografijoje

įprastomis formomis. Nors aptariamoje knygoje neaiškinama, neabejojame, kad kiekvienam konkrečiam atvejui būtų pateikta argumentacija. Iškilus istorinių asmenvardžių lietuvinimo problemai, teko kreiptis į profesorių patarimo, todėl perteikdami atsakymą gal kiek nušviestume principą, kuriuo aptariamame veikalė, matyt, irgi buvo vadovautasi. Būtent, kol tauta neišmoksta visaverčiai rašyti savo kalba (lietuvių atveju tai tikriausiai XIX a.), reikia visus kitų kalbų asmenvardžius lietuvininti, o po to, kai išmoksta – palikti originalią formą⁴. Gal dėl to „Lietuvos istorijos“ puslapiuose randame *Mikalojų Makiavelį*, bet *Nikolajų Gogolį*. Kaip ten bebūtų, E. Gudavičius laikosi nuoseklaus istorinių asmenvardžių lietuvinimo principo, tik gaila, kad pastarasis lieka neatskleistas. Kyla klausimas ir dėl kai kurių vietovardžių: Pagirys vartojamas vietoj įprastesnės Polesės, Mstislaulis vietoj Mstislavlio ir pan.

Nauja ir tai, kad autorius vartoja Lietuvos valdovų numeracijos sistemą, kuri skiriasi nuo mums įprastos. Atrodo, kad remiamasi istoriškai gyvavusia lietuviška numeracija, kuri, beje, buvo užtemdyta lenkiška („Aukštesnio rango karaliaus titulas lėmė bendrų valdovų lenkiškos numeracijos atsiradimą ir net įsigalėjimą Lietuvos aktuose, tačiau ji nepanaikino ir lietuviškosios numeracijos, tik nustūmė ją į antrą vietą“, p. 426–427). Taigi „atsiranda“, tiksliau „atgaivinami“, Aleksandras II („pirmuoju laikytas Vytautas Didysis“, p. 472), Zigmantas I (Vytauto brolis) bei Zigmantas II (Senasis).

Taip pat galima pridurti, kad kai kurios sąvokos iš dalies lieka neekspliciuotos, nors iš teksto matyti, kad autorius joms suteikia precizišką

⁴ Nesu tikras, ar tiksliai perteikiu profesorius mintį – T. M.

reikšmę erdvėje ir laike. Žinoma, istorikas skai-tydamas gali susiorientuoti, bet ką daryti norinčiam kiek labiau įsigilinti neprofesionalui? Gal būtų prasminga parengti metodinę priemonę, kad ir sąvokų žodynelį, kuri galėtų būti vertin- gas veikalo priedas.

E. Gudavičiaus „Lietuvos istorija“ priklauso tradicinių knygų vadovėlių žanrui (plg. A. Ša-pokos redaguotą „Lietuvos istorija“, Z. Kiaupos, J. Kiaupienės ir A. Kuncevičiaus „Lietuvos istoriją iki 1795 metų“), kuriame svarbiausias yra rašytinis tekstas. Vizualinės priemonės tokioms tradicinėms knygoms tėra pagražinimas, visų pirma to, kas parašyta, iliustracija. Galima teig-ti, kad išėmus iliustracijas iš „Lietuvos istori-jos“, ji nė kiek nenukentėtų arba nukentėtų la-bai nedaug. Vis dėlto vaizdinių priemonių kny-goje yra, jos parinktos gana išradingai, atsižvel-giant į autentiškumo kriterijų. Tačiau tekstai, aiš-kinantys vaizdines priemones, tik iš dalies jas prakalbina, dėl to jos netampa *media*. Be to, iliustracijos kartais išdėstomos ne tose teksto vietose, kur joms priklausytų, ir tai mažina vaiz-dinių priemonių poveikumą (žr. pvz., p. 578, ku-riame Vytautui Didžiajam priskiriama medinė Perlojos bažnyčia iliustruoja šimtmečiu vėliau vykusią Valakų reformą).

Kai kurie svarstymai artėja prie istoriosofi-jos riboženklio ir leidžia kalbėti apie E. Guda-vičių kaip apie „istorijos teismo nuosprendžio šauklį“. Apibendrinamas poskyrį „Rusijos poli-tinio veiksnio sugrįžimas į Lietuvos istoriją“, autorius teigia: „Nepaisant efekto ir istorinės reikšmės, Kulikovo mūšio neužteko, kad būtų pašalinta Lietuvos valdžia jos užimtose rusų žemėse. Jos jau niekad negrįžo rusų tautai, nes čia klostėsi sąlygos plėtotis atskiram rytų slavų et-nosui. Tai buvo Lietuvos istorinė skriauda Ru-sijai ir istorinis nuopelnas būsimoms ukrainie-čių ir baltarusių tautoms“ (p. 148–149). Kalbė-

damas apie Rusijos grėsmės veiksnio atsiradi-mą XV a. pabaigoje, autorius pereina prie Rusi-jos ir Lietuvos istorinio likimo svarstymo: „Po trijų šimtų metų vėl keitėsi vaidmenys išmin-tingosios Klejos teatro scenoje: atsilyginusi Ru-sijai už istorinės raidos sulaikymą pusės jos et-ninės teritorijos atėmimu, Lietuva dabar laukė už šį atėmimą pateikiamos sąskaitos.“ (p. 330).

Įspūdingas „Lietuvos istorijos“ literatūrinis stilius. Prisiminus J. Tumą-Vaižgantą, galima sa-kyti, jog E. Gudavičiaus knygoje apstu „deiman-čiųuk“.

Pavyzdžiui, apibendrinamas Jono Goštauto grupuotės žingsnį (jaunojo Kazimiero pakvieti-mą į Lietuvos didžiojo kunigaikščio sostą) auto-rius rašo: „Lietuvos valstybingumas išlaikė sun-kų įėjimo į Europos politinę sistemą išbandymą ir rado, nors ir ne idealų, bet vis dėlto esminį įsitvirtinimo būdą. Vytauto mokyklą išėjusi jau-nesnioji jo amžininkų karta įvykdė jo užsibrėžtos politinės programos minimumą. Kartu per ją ge-ležinė Vytauto ranka – galbūt paskutinę akimir-ką – baigė įgrūsti Lietuvą į tolstančio istorinio Europos ekspreso pakutinį vagoną.“ (p. 291).

Arba štai kaip vaizduojamas kovos dėl unijos Liublino seime kritinis momentas: „Dievo var-du Jonas Chodkevičius apeliavo į valdovo sąži-nę, ir visi Lietuvos delegatai krito ant kelių prieš savo didįjį kunigaikštį. Žemaičių seniūno kalba atitiko visas renesanso retorikos taisykles ir nuo-širdžiai užgavo žmonių sielas. Tikros ašaros rie-dėjo delegatų skruostais, pravirko net kai kurie lenkų žiūrovai. Zigmantas Augustas buvo sukrės-tas: mylimosios Barbaros nelaimingoji tėvynė tie-sė į jį rankas tartum pati Barbora iš lovos, tuoj tapsiančios jos mirties patalu. Sienoje, į kurią at-simušdavo visos lietuvių pastangos, atsirado ply-šys. Šį kartą buvo sutikta, kad lietuviai gali paim-ti projektą redakcinei korekcijai. Lietuviams bu-vo lengviau padaryti iš pirmo žvilgsnio nežymius,

o iš tikrųjų daug lemiančius pakeitimus, ir jie sugebėjo surasti reikiamus žodžius.“ (p. 644).

Į atmintį įstringa taiklios istorinių veikėjų charakteristikos. „Istoriografijoje jau tapo tradicija vaizduoti Gediminą taikiu kultūrintoju, administratoriumi ir gabi diplomatu. To neigiant, reikia pabrėžti, kad ignoruojama jo, karvedžio ir stratego, veikla. Gediminas buvo visapusiškas valdovas ir politikas, suvokęs tautos ir valstybės poreikius, galimybes ir pavojus. /.../ Kaip ir Mindaugas, jis praaugo savo meto Lietuvos visuomenę ir liko jos daug kur nesuprastas. Kaip ir Mindauga, jį reikia laikyti Lietuvos krikštytoju, t.y. europintoju, nors čia jis savo tikslo ir nepasiekė“ (p. 120–121).

„/.../ Zigmantas Augustas buvo nepatyręs sunkumų, nesupaižinęs su karo reikalais, pripratęs prie vykdomų jo įsakymų, bet nesidomintis tuo, kas reikalinga, kad jie būtų gerai vykdomi. Jam užteko valios, bet ta valia buvo tvirta tik savaip suprantamiems norams, o ne gyvenimo diktuojamai būtinybei. Atitinkamai jis sprendė ir reikalus, atidėdamas tai, kas buvo neįdomu ir reikalaujavo įtempto darbo. Amžininkai jį ir praminė tokiais atvejais pasakomu jo pamėgtu žodeliu („porytdienai“).“ (p. 551–552).

Apskritai knygos stilius lakoniškas, vartojamos išraiškos priemonės talpios, o kone kiekvienas poskyris baigiamas išties virtuozišku apibendrinimu. Pavyzdžiui, paskutinis knygos

poskyris „Liublino tragedija“ baigiamas taip: „Lietuvos delegacija mato situacijoje sugebėjo pasiekti pato rezultatą. Lietuvos valstybingumas buvo išsaugotas, tačiau jis liko suvaržytas dualistinėje konfederacijoje su kur kas pajėgesniu šios konfederacijos partneriu. Nuo 1569 m. Lietuvos istorija pasuko kita kryptimi, negu ji plėtojosi iki šiol. Lietuva išliko politiniu subjektu, bet jos ir lietuvių tautos raidai lemiamą įtaką darė Lenkija“ (p. 645).

Svarstydami apie „Lietuvos istorijos“ stilių, norime pabrėžti ir tai, kad autorius literatūrinės priemonės vartoja kaip netikėtą istoriografinio apibendrinimo būdą. Gal tai bandymas atgaivinti pragmatinės–retorinės istoriografijos elementą? E. Gudavičiaus išskirtinė plunksna „Lietuvos istorijai“ suteikia literatūrinę vertę, dėl kurios ši knyga gali būti priskirta tam nedaugeliui mokslo veikalų (prisiminkime Platono dialogus), kuriems gali būti taikomi ir estetiniai kriterijai.

Nors futurizmas ir prognozės – nedėkingas dalykas ir, be to, ne istorikų reikalas, tačiau, baigdami savo refleksiją, norėtume kiek surizikuoti. Žvelgiant į ateitį, atrodo, kad E. Gudavičiaus „Lietuvos istorijai“ skirtas neeilinis likimas – tapti besidominčio Lietuvos istorija knygų lentynos būtinu atributu. To linkėdami, palikime šalia pirmojo tomo vietos ir jo „jaunesniesiems broliams“.

*Paulius Manusadžianas,
Tomas Manusadžianas*